

*XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004  
İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya*

## **EĞİTİMDE NİTELİK ARAŞTIRMALARI: TÜRKİYE İÇİN BİR UYGULAMA ÖNERİSİ**

**Arda ARIKAN**

**Hacettepe Üniversitesi**

**ari@hacettepe.edu.tr**

### **Öz:**

*Bu çalışmanın amacı Batı'daki eğitim bilimleri araştırmalarında kullanılmakta olan nitelik araştırmalarının genel bir tanımını yapmak ve Türkiye'deki eğitim çalışmalarında daha etkin bir şekilde kullanılması için somutlaştırarak bir öneri olarak sunmaktır. Tanımından da anlaşıldığı gibi çalışılan olguları hipotez kanıtlama amaçlı ve nicel verilere dayalı olarak değil anlamlandırmayı ve tanımayı hedefleyen niteliksel çalışmalar Türkiye'de çeşitli sebeplerle henüz yaygınlaşmamıştır. Buna koşut olarak, bu çalışma somut bir araştırma türü olarak nitelik araştırmalarının uygulama metodları hakkında da genel bir bilgi vermeyi ve Türkiye'deki eğitim çalışmalarında ve yabancı dil öğretimi ve öğrenimi alanlarında da kullanılmasını önermektedir.*

**Anahtar Sözcükler:** *Nitelik Araştırmaları, araştırma yöntemleri, eğitim fakülteleri.*

### **Abstract :**

*The aim of this paper is to re-introduce qualitative research that has gained importance in educational research practices in the West for the purposes of suggesting a model to be used in Turkish educational research. As the term is self-explanatory, qualitative research is not based on quantitative data to 'prove' certain hypotheses and qualitative research applications have not been exploited well in Turkey. Parallel to this, this paper gives brief information about its methods to propose it as a valuable type of research to be used in all fields of education including foreign language teaching and learning. While doing that, researcher's experiences in his own academic setting is used for clarification.*

**Key Words:** *Qualitative Research, research methods, faculty of education.*

## **NİTELİK ARAŞTIRMALARI: TANIM VE YÖNTEM**

Kavramsal olarak nitelik araştırmaları, bulgularını istatistiksel ya da sayısal yöntemlerle elde etmeyen sözel araştırma yöntemleridir. Bu araştırmaların en belirgin özelliklerinden biri araştırmacının incelenen kişi ya da olguların kendi dünyalarına, işleyişlerine, davranışlarına, ve tutumlarına bir hipotezi kanıtlamak için değil olguyu tüm yönleriyle anlamak ve kavramak için

yaklaşmasıdır (Merriam, 1998). Bu çalışma türü günümüz eğitim çalışmalarında Batılı eğitimciler tarafından gittikçe daha çok kullanılmaktadır.

Nitelik araştırmaları hakkındaki çalışmalar bu terimin bir yelpaze terim olduğunu göstermektedir. Nitelik araştırmaları, bu bağlamda, farklı adlarla da anılagelmekte ve bu çoklu adlandırma anlam kargaşası yaratmaktadır. Bu çoğulcu özelliğin temelini de kavramın henüz yeni ve gelişmeye açık olmasına ve her bir araştırmacının bireysel tanımlamasına ve kendi coğrafya ve çevresine uygulamasına olanak vermesine dayandırılabilir. Niteliksel çalışmaları tanımlamak için çoklukla kullanılan adlar arasında nitelik araştırmalarının alt türleri de yer almaktadır. Genel olarak nitelik araştırmaları naturalistik (doğal), yorumsal, alan, katılımcı, içebakış, vaka, yaşam öyküsü-anlatımı ve etnografi araştırmaları olarak kümelendirilebilir (Schwandt, 1997; Merriam, 1998).

Niteliksel araştırmaların, yöntem olarak, en açıklayıcı ve en çok kullanılan tanımlaması Denzin ve Lincoln (1994) tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre:

Niteliksel araştırmaların odak noktası birden çok yöntemden oluşur ve çalışılan konuya doğal ve yorumlamaya dayalı olarak yaklaşılır. Niteliksel araştırmacı çalışılanı kendi doğal ortamlarında inceler ve çalışılanın kendisini betimlemesi ve tanımlamasına dayanarak anlamlandırır. Niteliksel araştırmalar bireylerin alışlagelmiş ve sorunsal yaşantılarını anlamlandırmasını birbirinden farklı bir çok ampirik objelerden veri elde ederek yapar. Bu ampirik objeler vaka çalışmaları, bireysel/ kişisel deneyimler, içebakış, yaşam anlatısı, görüşmeler, gözlemler, tarihsel nesne ya da olgular, karşılıklı değişimler ve görsel metinler olabilir (s. 2).

Nitelik araştırmasını sürdüren çalışmacının en temel veri toplama aracı çoğunlukla yüzyüze yapılan görüşmelerdir. Wolcott (1994) ve Creswell (1998) nitelik araştırmalarının sonlarının olmadığına dikkat çekerken, sürekli sorular soran ve bu sorulardan yola çıkarak yeni sorgulamalara ulaşan çalışmaların başarılı sayılabileceğini vurgularlar. Buna göre, toplanılan ve değişik yöntemlerle analizleri yapılan verilerin tümünün ve her bir parçasının araştırmacının bireysel anlamlandırması ve aktarmasıyla yeni bir öykü şeklinde sunulması, çalışılan olgunun yeni çalışmalara olanak vermesi ve derinleşmesiyle önem kazanmaktadır. Araştırmacı, bu bağlamda, verilerin (öykünün) dışında kalmış bir gözlemci değil, bu öykülemeyi sindirerek ve kendini de öykülemeye katarak yoğurduğu bütünsel bilgi topluluğunu sınırsız sayıda yeni ve ek yoruma hazırlamış bir hizmetlidir. Öz- yansıtı (self- reflexivity) denilebilecek bu süreç araştırmacının çalıştığı olgu hakkında taşıdığı bireysel önyargılarını, tercih ve duygularını eleştirel bir süzgeçten geçirmesini ve araştırma sürecinin tümünü eleştirel bir bakış açısıyla

değerlendirmesini ve geçerlik ve güvenilirliğini bu açımda sınımasını şart koşar (Schwandt, 1997). Diğer bir deyişle araştırmacı niteliksel çalışmanın içinde kendi sesini de belirginleştirmek durumundadır ki bu eleştirel öz- yansıtı olmadan niteliksel araştırmaların uygun görülmesi ve değer kazanması olası değildir.

Antropolog Geertz (1995) ve Behar'ın (1996) araştırmacının teorik olduğu kadar bireysel ve duygusal yaşantılarını da çalışması boyunca açıkça belirtmesinin gerekliliğini vurgulaması nitelik araştırmaları teorisine yeni bir anlam katmıştır. Behar, yirminci yüzyıl boyunca hemen tüm disiplinlerde görülen çalışılan olguya mesafeli kalınması, nesnel olmanın iddia edilmesi ve sürekli bu soyutlama durumunda kalma iddiasının çalışmanın anlam ve duygu boyutuna olan olumsuz etkisini belirtmektedir. Behar' a göre temel sorun çalışılan olgu ile bireysel yaşantıların birlikte ifade ettiği anlam alışverişinin kesintisiz ve çarpıcı bir şekilde ortaya konulup konulmamasındadır. Behar'a göre:

Bunu yapmak için uzun bir öz yaşam öyküsü yazmak gerekmez ama araştırmacının dünyayı ve daha da önemlisi çalıştığı olguyu anlamlandırırken benliğinin hangi yanlarının- ya da özelliklerinin, bu tanımlama sürecinde önem kazandığını bilmesi ve belirtmesi gerekir (s.13).

Bu vurgulamalar nitelik araştırmalarını anlamak için önemlidir çünkü nitelik araştırmaları başlangıcından bugüne kadar tepkisel bir araştırma türü olarak algılanmıştır. İlk bu çalışmaların nicel ve pozitivist araştırma türlerine tepki olarak ortaya çıktığı düşünülse de bu çatışmanın altında yatan temel nedenin iki araştırma türünün birbirinden farklı amaç ve süreçleri taşımalarından kaynaklandığı söylenebilir. Nitel çalışmaların nicel çalışmalara tepkisel olarak ortaya çıktığı görüşü doğru olabilir ama bu tepkinin olguların daha derinlemesine ve daha duyarlı bir biçimde incelenmesinin ve çözümlerin çok yönlü anlamlar taşıyan yorumlarla üretilmesine duyulan gereksinimin doğal bir getirisi olabileceği de unutulmamalıdır.

Buna ek olarak nitelik çalışmaları teorisi eğitimsel ve toplumsal çalışmaların tümünün doğaları itibariyle politik olduğunu kabul ederken alt ve üst yapı kurumlarıyla politikayı bilimsel çalışmanın vazgeçilmez bir parçası sayar (Reinharz, 1992). Eğitimin de politik bir kurum olduğu gerçeğinden yola çıkarsak (Sönmez, 1993) niteliksel çalışmaların politik yan anlamlar taşımasının doğal karşılanmasını da kabul etmek zorundayız. Öyle ki, daha önce de belirtildiği gibi bir çok disiplinin yanısıra Marksizm ve Feminizm gibi politik ve akademik etki ve üretimleri olan düşünce akımlarının bu çalışmalarda kullanılması da alışlagelmiş bir uygulamadır.

### **NİÇİN NİTELİK ARAŞTIRMALARI?**

Bir probleme, kuramsal temellere, kapsamlı bilgilere dayandırılmayan, sadece çok dar bir noktada yapılan anket uygulamasının rakamsal sonuçlarını açıklayan araştırmaların yararlı olmadığı artık kabul edilmektedir (Işık, 2002, s. 58). Nitelik araştırmalarının yaygınlaşmasının en temel sebebi üstten alta (top-to-bottom) yani araştırmacı ya da sistemden denek (katılımcı) ya da çalışılan olguya doğru gidilerek uygulanan hipotezli çalışmaların, çalışılan olguların doğal ortamlarına uymamasının ve tek yanlı olmasının eleştirisinden kaynaklanmaktadır. Bu yoruma göre nitelik araştırmalarının gereği ve önemi katılımcı ve olguların kendilerini; kendi duygu, yaşantı, ve izlenimlerini kendi dil ve sözcükleri ile dilediklerince anlatmalarının getirdiği doğallık ve tümsellikle anlaşılmaktadır. Buna göre niteliksel bir çalışmanın sorunu (problem) araştırmacının önceden planlamasıyla değil, katılımcıya ve olguya ait tanımlamaları, anlatıları, ve görüntüleri detaylı bir şekilde izleme ve yorumlama süreçlerinde eleştirel yöntemlerle ortaya çıkmaktadır (Popkewitz, 1998).

### **NİTELİK ARAŞTIRMALARININ UYGULAMA BASAMAKLARI**

Eğitim için disiplinler arası bir disiplindir tanımlaması yapılagelmiştir (Sönmez, 1993). Nitelik araştırmalarının teorik olarak ilk uygulama süreci bu farklı disiplinler arası araştırmalardan ve yöntemlerden faydalanarak temel bir bilimsel çerçeve oluşturmakla başlar. Kullanılabilen ve faydalanılan bilim dalları arasında psikoloji, sosyoloji, kadın çalışmaları ve antropoloji bulunmakla birlikte başat felsefi düşünce akımlarından da yararlanılmaktadır. Bu akımlar arasında eleştirel, varoluşçu, marksist, ve pragmatik akımlar öncelikle uygulanabilmektedir. Son zamanlarda postmodern ve radikal akımlar da niteliksel araştırmaları bu düşünce biçimleriyle yorumlayan çalışmaları da ortaya koymuştur (Lather, 1991). Kısaca özetlemek gerekirse, nitelik araştırmaları hem araştırmacının seçim ve ihtiyaçlarına, hem de varolan çevrenin özelliklerine göre şekillenebilmektedir. Buna örnek olarak da gelişmekte olan ülkelerin özelliklerine göre farklı uygulamalardan yola çıkan araştırma türlerinden bahsedilmesi verilebilir (Crossley ve Vulliamy, 1997).

Araştırmacının bireysel, akademik ve kültürel erek ve gereksinimlerine göre şekillendirip uygulayabildiği niteliksel araştırmalar sayısal verilerden de faydalanabilir (Patton, 1980). Niceliksel (quantitative) ve niteliksel (qualitative) araştırmalar, ilk başlarda, bulguların sayısal olarak toplanıp yorumlanmasıyla ayrıştırılırken süregelen teorik çalışmalarla birbirinden farklı özellikler taşıdıkları ve yalnızca veri toplama basamaklarındaki farklılıklardan değil, hemen tümüyle ayrı birer metod izlemelerindedir (Schwandt, 1997). Ragin'e göre (1987) bu araştırmaların temel farkı niceliksel çalışmaların bir kaç değişken ve bir çok vaka ile oysa ki

niteliksel çalışmaların bir kaç vaka ama bir çok değişken ile çalışmasıdır. Burada kesin olan şudur ki, nitelik araştırmaları nicelik araştırmalarına oranla daha çok değişkenle ilgilenir ki bu da bu çalışmalarını çok daha tümsel (holistik) ve karmaşık kılar (Creswell, 1998).

Bu bilgilerin ışığı altında Creswell'e (1998) göre nicelik araştırması olgunun nedenselliği ile ilgilenirken bir niteliksel araştırmanın ilk sorusu konunun nasıllığı ve neliği ile ilgilidir. Bu sorgulamadan yola çıkan araştırmacının amacı çalışılan olgunun detaylı ve geniş bir tanımlama, betimleme, ve yorumlamasını yapmaktır. Bu araştırmalara göre bilgi sorunu, katılımcının bilgiyi nasıl anlamlandırdığı ile ilgilidir ki bu da bu çalışmalarını üstten alta değil alttan üste bir uygulama yöntemine bırakır. Toplanan bulgular, anlatılar, ya da materyaller katılımcının ya da olgunun çalışmayı bilgilendirmesi ve şekillendirmesi ile olur. Öyleyse, bu tip çalışmaların başlangıcında araştırmacı çalıştığı konu hakkında yargıya varacak durumda değil aksine elden geldiğince karar ve yorumdan uzak kalarak anlamak ve bilgilenmek durumundadır.

Nitelik araştırmalarında kullanılagelen en yaygın veri toplama yöntemi yüz yüze yapılan görüşmelerdir. Katılımcıların seçiminde göz önüne alınan temel özellik verileri çalışmanın amaçlarına en uygun şekilde verebilecek kişilerin seçilmesidir. Görüşmeler süresince toplanan veriler çeşitli analiz yöntemleriyle kategorilere ya da konu dizinlerine göre sınıflanır ve çalışmacı verileri farklı bakış açılarıyla ve teorik yöntemlerle inceler. İşlem (analiz) basamağında çalışmacının geçirdiği değişim, verilerle olan ilişkisi ve duygusal yaşantıları da çalışmanın sürecindeki etkisi dahilinde raporlamaya ve çalışma sonuçlarına kaydedilmektedir.

Çoğunlukla görüşmelerle toplanan veriler dışında bazı araştırmacılar materyal ya da doküman analizi yapabilirler. Bu süreçte elden geldiğince çok sayıda ve türde materyal/ doküman toplanmalı ve çalışmacı ile bu veriler arasındaki ilişki, çıkarılan anlamlar ve bilgiler yorumlanarak sunulmaktadır. Bu süreçlerde nicelik araştırmalarında kullanılagelen geçerlik/ güvenilirlik kavramları kullanılıyorsa da günümüzde inanılrlık kavramı sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. İnanılrlık, çalışmacının yorumlarında ve sunumunda eksiklik, aksama, belirsizlik ve şüphe doğurabilecek anlam boşluklarına yer vermeyecek şekilde çalışma raporunu sunmasıyla elde edilmektedir.

## **EĞİTİM FAKÜLTELERİ VE NİTELİK ARAŞTIRMALARI**

Nitelik araştırmalarının eğitim fakülteleri ve yabancı diller eğitimi bölümlerindeki yeri ve önemine gelince, öncelikle yapılması gerekenin, mevcut duruma bir bakmak olduğuna inanmaktayım. Yalnızca nitelik araştırmalarının değil araştırma metodları derslerinin, etkin bir program dahilinde, ne lisans ne de yüksek lisans öğrencilerine verilebildiğini düşünmekteyim. Bunun yanı sıra yüksek lisans düzeyinde, yine gözlemlerime dayanarak söylemekteyim ki, nitelik

araştırmalarının, çoğu yerde, öğretim programına dahil edilmediği de ortadadır. Sınıf içi gözlem ve görüşmelerden elde edilen verilerle tezlerini hazırlayan öğrencilerin adı geçen veri toplama becerilerinin öğretildiği dersleri almamış olanlarının ezici bir çoğunlukta olduğunu gördüğümü de belirtmeliyim. Bu ve bunun gibi örnekler gösteriyor ki yeniden yapılanma süreçlerinde en azından seçmeli dersler olarak bu derslerin yabancı dil eğitimi bölümlerinde verilmeleri, eğer verilemiyorsa yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin eğitim bilimleri bölümlerine yönlendirilmeleri ve tez araştırma desenlerinde şart olduğuna inanılan ilgili dersleri almaları sağlanmalıdır. Bazı üniversitelerde başlatılan eğitim bilimleri programlarındaki dersleri diğer bölümlerde lisans üstü çalışmalarını yapmakta olan öğrencilerin takip etmesi de uygulamaya konulması gereken gereken bir çözüm önerisidir.

### **TÜRKİYE İÇİN ÖNERİ**

Her toplumun gerçeklerinin bir diğerinden farklı olduğunu vurgulanırken Türk toplumunda bulunan sorunların bilinmesi ve eğitimin bu çerçeve içinde yapılandırılması gerekmektedir. Bunun aksi, yani toplumsal gerçeklerden kopuk bir eğitim yapılanması toplum sisteminin bozulup yıkılmasına sebep olabilmektedir (Sönmez: 1993: 69). Yine Ercan (1998:5), eğitimdeki başarısızlığın temel nedenlerinden birinin bireylerin gerçeklerinden uzak kalmanın ve bu gerçeklere göre hareket etmemenin olduğunu vurgular. Özellikle yüksek öğretimde yeniden yapılanma süreçlerinde yapılan düzenlemelerin ve sunulan modellerin ülke gerçeklerine ve ihtiyaçlarına uygun olmadığı iddialarının (Dönmez, 1998) da azımsanmayacak nitelikte olduğu göz önüne alınırsa, yapılması gereken ülke gerçeklerinin uygun yöntemlerle yeniden ve sürekli tahlili olmalıdır.

Toplum bireylerinin deneyimlerini, gerçeklerini, dünya görüşlerini, sorunlarını ve duygularını birinci elden ve hipotezsiz bir yaklaşımla, yani verileri olduğu gibi alıp tartışmasız bir şekilde sayısal araçlarla sunmayan, yorumlayarak tartışmaya açan nitelik araştırmaları, işaret edilen toplumsal ve bireysel gerçekleri ortaya koymayı amaçlar. Soruları önceden hazırlanmış, çalışmacının deneyimlerinden çok yurt dışı kaynaklı bilimsel verilerden oluşarak ortaya konulmuş ama katılımcının deneyimlerini sınırladığı iddia edilen araştırmalara oranla temelde katılımcının sözlerini ve gerçeklerini veri sayan nitelik araştırmalarının önemi eğitim sistemimizin yapılandırılması açısından büyüktür. Bu yöntem, insanların ve toplumsal gerçeklerin olduğu gibi yansıtılması açısından kullanılagelen ve hızla gelişen bir araştırma yöntemidir.

Buna paralel olarak, her ulusun ve toplumsal grubun farklı gerçeklerinin ve gereksinimlerinin olduğu savından hareketle, nitelik araştırmaları bilimsel bilgi üretiminde yöresel ve toplumsal şartların da etkilediği ve biçimlendirdiği çalışmalardır. Öyleyse bu

çalışmalar, başka bir ulusun ve onun toplumsal gerçeklerine göre hazırlanmış testlerin çeviri yöntemiyle uygulanmasını değil, toplumumuza özgün bilimsel bilginin üretilmesini savunması ve kayırması açısından da önem taşımaktadır. Türkiye'nin toplumsal, siyasal ve politik şartlarını göz önüne alarak, araştırmacı tarafından şekillendirilebilen bu bilgi edinme, üretme ve paylaşma yöntemi, bireyi temel alan ve eğitimi onun üstüne kurmayı amaçlayan bir düşünce sisteminin de araştırma yöntemidir. Bu tür çalışmalar toplumunun gerçeklerinden kopmuş bir eğitim sisteminin yenilenip yapılanmasını hedeflemektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçek yaşamı okulla bütünleştirme yoluna giden fakat 1935'lerden itibaren toplumsal ve kültürel çevreden kopmaya başlayan ve merkezileşen eğitimin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Yeniden topluma ve onun gerçeklerine eklenen bir eğitimin oluşturulmasında nitelik çalışmaları toplumsal grupların ve eğitimin çeşitli basamaklarındaki bireylerin gerçeklerini öğrenmede en etkin çalışmalardır diyebiliriz. Günümüzde gerçek yaşamla okulun arasındaki uçurumun hızla büyüdüğünü vurgulayan yazarlara göre yeni eğitim programlarının toplumsal gerçeklere uygun olarak yeniden yazılması da gerekmektedir. Okul, öğrenci, öğretmen, ebeveyn, eğitimci, araştırmacı, yönetici, ve merkezi yönetimin üst yapı kurumlarında da görev almakta olan bireylerin yaşantılarını, düşünce ve gerçeklerini elde edip bu araştırmalarla paylaşmanın her şeyden önce o grupların gerçeklerini elde etmenin en temel yolu olduğu düşünülürse, nitelik çalışmalarının uygulama gerekliliği de öne çıkmaktadır. Toplumsal gerçeklerin elde edilmesinde, ortaya konulmasında ve bunların üstüne eğitim programları oluşturulmasında ve eğitim politikalarında değişiklikler yapılması açısından nitelik araştırmalarının, Türkiye için gerekli, yararlı ve hızla uygulamaya konulması gereken bir çalışma türü olduğuna duyulan inanç gün geçtikçe artmaktadır.

## KAYNAKÇA

- Behar, R. (1996). *The vulnerable observer: Anthropology that breaks your heart*. Boston: Beacon.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (1994). Introduction: Entering the field of qualitative research. In N. K. Denzin, & Denzin, N. K., & Y. S. Lincoln (Eds.). *Handbook of qualitative research*, 1-17. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dönmez, Burhanettin (1998). Eğitim Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması Üzerine Bazı Eleştiriler. *Eğitim Yönetimi*, Yıl 4, Sayı 13, Kış.

- Ercan, R. (2000). Tarihsel acidan turk egitim sisteminde ideoloji sorunu. *Eğitim Araştırmaları*, 2, 41-45.
- Geertz, C. (1995). *After the fact: Two countries, four decades, one anthropologist*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Işık, H. (2002). Eğitim bilimlerinde araştırma ve araştırmacı sorunları. *Eğitim Araştırmaları*, 7, 52-60.
- Lather, P. (1991). *Getting smart: Feminist research and pedagogy with/in the postmodern*. NY: Routledge.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco: Jossey- Bass.
- Patton, M. Q. (1980). *Qualitative evaluation methods*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Popkewitz, T. S. (1998). Foreword. In P. L. McLaren & J. M. Giarelli (Eds.), *Critical theory and educational research*. New York: SUNY Press.
- Ragin, C. C. (1987). *The comparative method: moving beyond qualitative and quantitative strategies*. Berkeley: University of California Press.
- Reinharz, S. (1992). *Feminist methods in social research*. NY: Oxford.
- Schwandt, T. A. (1997). *Qualitative Inquiry: A Dictionary of Terms*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sönmez, V. (1993). *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Adım.
- Wolcott, H. F. (1994). *Transforming qualitative data: Description, analysis, and interpretation*. Thousand Oaks, CA: Sage.